

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕПРЕСИВНИХ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ СТАРОСАМБІРСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Анотація. Стаття присвячена аналізу проблем реалізації соціально-економічного потенціалу депресивних сільських територій на прикладі одного з таких регіонів – Старосамбірського району Львівської області. З цією метою здійснено аналіз показників соціально-економічного розвитку сільських територій Старосамбірського району та визначено основні його проблеми. Проведено SWOT-аналіз для сільських територій району з метою визначення можливих шляхів реалізації наявного потенціалу.

Ключові слова: сільські території, депресивні території, соціально-економічний потенціал

Krupin V. Maksymenko A.

PROBLEMS OF REALIZATION OF SOCIO-ECONOMIC POTENTIAL OF DEPRESSIVE RURAL TERRITORIES (THE CASE OF STAROSAMBIRSKIY DISTRICT OF LVIV REGION)

Summary. The article is devoted to the analysis of problems connected with realization of socio-economic potential of depressive rural territories based on the case of one of such regions - Starosambirskiy district of Lviv region. In order to achieve that an analysis of indicators of socio-economic development of rural territories of Starosambirskiy district was conducted and main problems were defined. The SWOT-analysis for rural territories of the district was done in order to determine possible ways of potential's realization.

Keywords: rural territories, depressive territories, social-economic potential

1. Вступ

Наявність низки проблем, що стоять на заваді ефективному використанню природного, трудового та виробничого потенціалу сільських територій, зумовлюють необхідність аналізу їх особливостей та визначення шляхів розвитку. Актуальним є окреслення перешкод та шляхів забезпечення передумов розвитку тих сільських територій, що характеризуються перманентними спадними тенденціями у соціально-економічній сфері та згідно вітчизняного законодавства вважаються депресивними.

Старосамбірський район Львівської області теоретично володіє значним соціально-економічним потенціалом. Однак рівень його реалізації з об'єктивних причин не дає змоги забезпечити бажаних показників розвитку, внаслідок чого за основними показниками він відповідає критеріям депресивних територій [1]. Це зумовлює необхідність аналізу проблем соціально-економічного розвитку сільських територій такого типу та окреслення шляхів їх вирішення.

Відтак, метою статті є визначення та аналіз проблем реалізації соціально-економічного потенціалу депресивних сільських територій на прикладі однієї з них, а саме Старосамбірського району Львівської області.

Дослідженням особливостей розвитку депресивних територій займаються такі вітчизняні вчені як

М. Барановський, А. Мокій, А. Новикова, А. Чуприна, Л. Шевчук та інші.

2. Аналіз реалізації соціально-економічного потенціалу об'єкту дослідження

Старосамбірський район розташований у південно-західній частині Львівської області. До складу району входять три міста районного підпорядкування (Старий Самбір, Доброміль, Хирів), 2 селища міського типу (Нижанковичі, Стара Сіль), 39 сільських рад, всього 115 населених пунктів. Загальна площа Старосамбірського району становить 1245 км², з чого 98,12% належать сільським територіям.

Чисельність наявного населення Старосамбірського району станом на 1-ше січня 2012 року становила 78,2 тис. осіб, 60,2 тис. з яких проживало у сільській місцевості (76,9% від усього населення району). Це достатньо високий показник – в середньому по Львівській області частка сільського населення становить 39,2%. Щільність наявного сільського населення Старосамбірського району становить 49,3 осіб/км².

Демографічну ситуацію на сільських територіях Старосамбірського району можна визначити як незадовільну. Протягом 2001-2012 рр. у сільській місцевості району спостерігається стабільне скорочення чисельності населення (рис. 1).

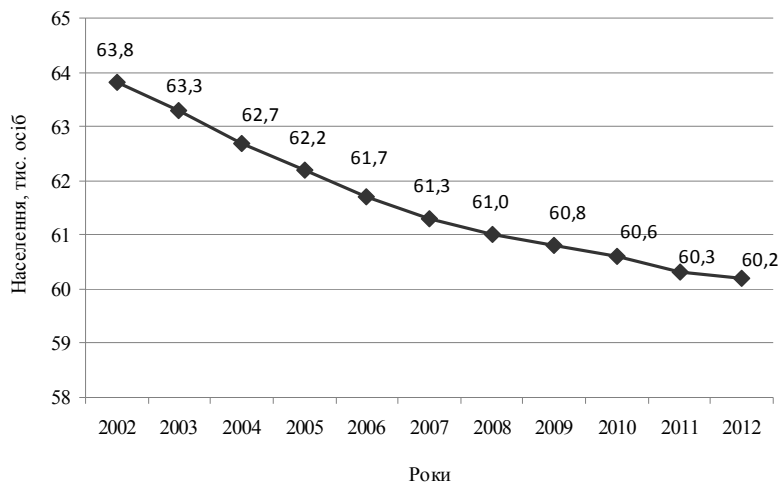

Рис. 1. Динаміка наявного населення у сільській місцевості у 2002-2012 рр. (станом на 1.01 кожного року)

Джерело: [3].

Коефіцієнт природного приросту населення у сільській місцевості району протягом тривалого часу залишається від'ємним, зокрема у 2011 році він становив -2,8 осіб на 1000 населення. Зазначений показник перевищував середній по Львівській області в 1,2 рази, проте був кращим, аніж по Україні загалом (-3,5 на 1000 осіб). Присутнім водночас є поступове покращення значення цього показника, починаючи з 2005 року (рис. 2).

Показник демографічного навантаження у Старосамбірському районі на сільське населення у віці молодшому за працездатний (в розрахунку на 1000 осіб працездатного віку в 2011 році) становив 239 осіб, старшому за працездатний – 267 осіб.

Відтак, сільські території Старосамбірського району характеризуються незадовільною демографічною ситуацією, про що свідчать такі основні тенденції:

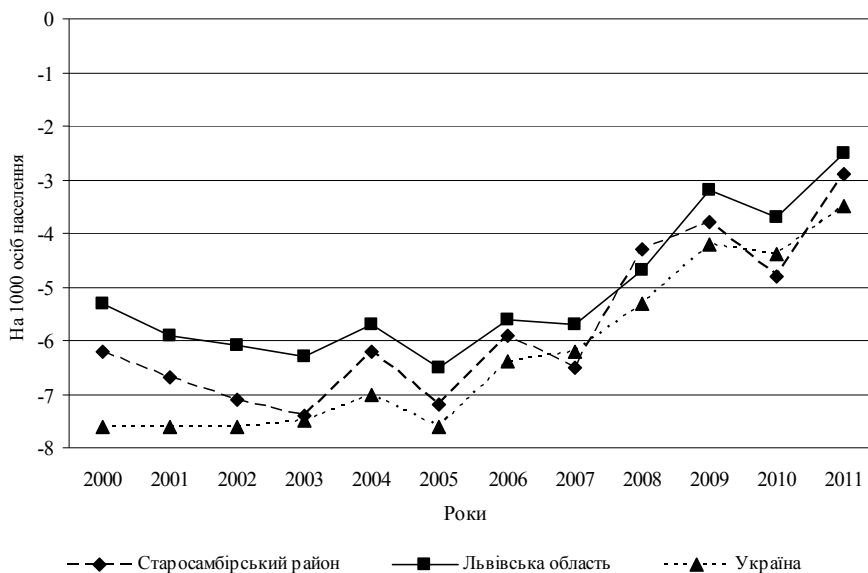

Рис. 2. Динаміка природного приросту населення у сільській місцевості у 2001-2011 рр.

Джерело: [3].

У Старосамбірському районі станом на кінець 2011 року, 15,8% сільського населення було у віці, молодшому за працездатний, 66,4% – у працездатному, та 17,7% – старшому за працездатний. Для Львівської області вказані вище показники становили 16,8%, 66,8% та 16,4% відповідно.

- зменшення кількості сільського населення;
- природне скорочення населення є вищим за середнє значення в регіоні і нижчим від середнього значення по країні;
- середня тривалість життя сільського населення відповідає середньому по області показнику, але

є меншою порівняно із середнім загальнодержавним значенням;

- демографічне навантаження населення, старшого за працездатний вік, є вищим від середнього в регіоні.

За рівнем економічного розвитку Старосамбірський район є одним із найменш розвинутих у Львівській області. Віддаленість від обласного центру, значна частка гірських територій, нерозвинута інфраструктура, відсутність потужних промислових підприємств не сприяють активному розвитку його економіки.

Враховуючи, що домінуючим видом економічної діяльності на сільських територіях Старосамбірського району є земельне сільське господарство, характер його розвитку, рівень доходів сільського населення та якість життя селян значною мірою залежать від обсягів виробництва продукції сільського господарства, економічної ефективності агробізнесу та кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції.

угідь та інтенсивність використання наявних земельних ресурсів району.

Використання земель Старосамбірського району залежить від ландшафту місцевості та рівня гористості. За показником наявності ріллі на одну особу (0,6 га) Старосамбірський район удвічі перевищує середній показник для області (в середньому наявність ріллі у Львівській області на 1 особу становить 0,3 га) і майже дорівнює середньому показнику по Україні – 0,68 га.

Оскільки сільське господарство району спеціалізується на виробництві продукції тваринництва, то більше третини його посівної площі зайнято під кормові культури – 7,6 тис. га. Зернові культури займають площу 6,4 тис. га, а 6,5 тис. га зайняті картоплею та овочевими культурами. Незначну площу (лише 0,1 тис. га) виділено під технічні культури, зокрема ріпак (рис. 4).

У 2011 році частка Старосамбірського району в області щодо виробництва зернових і зернобобових культур становила 1,7%. За цим показником район

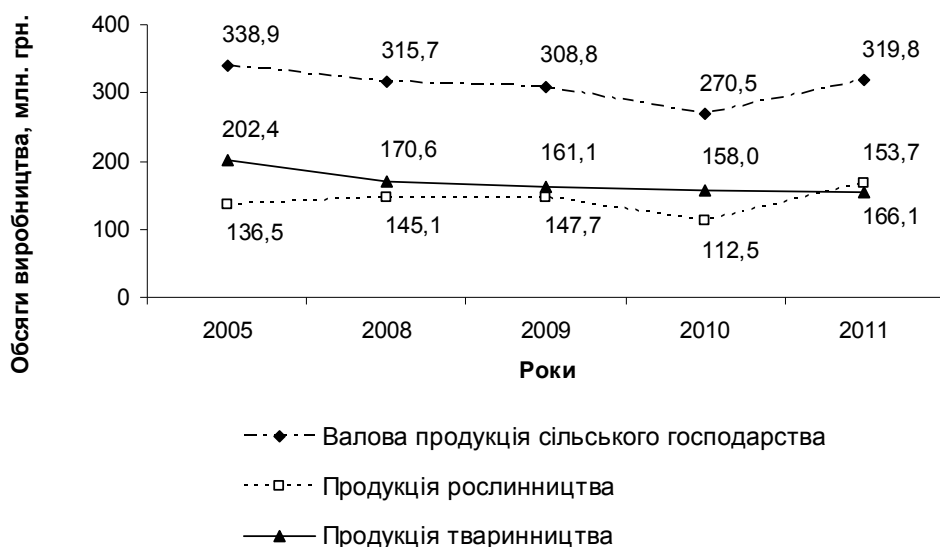

Рис. 3. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції в Старосамбірському районі (у постійних цінах 2010 року)

Джерел: [4].

За валовими обсягами виробництва продукції сільського господарства станом на 2011 рік район займав 14 місце з-поміж 20 районів Львівської області з показником 319,8 млн. грн. (середній показник районів області становить 415,2 млн. грн), а його частка складає 3,85% виробництва сільськогосподарської продукції регіону. Оцінка тенденцій виробництва сільськогосподарської продукції у Старосамбірському районі протягом останніх років вказує на постійне зниження їх обсягів, що спричинено як кризовими явищами в економіці країни, так і внутрішніми чинниками, зокрема низькою рентабельністю цього виду діяльності (рис. 3).

Станом на 2011 рік частка ріллі у сільськогосподарських угіддях Старосамбірського району сягала 75,5%, загалом перевищуючи середній показник по області (69,9%). Це свідчить про достатню високу розораність сільськогосподарських

посідає 18 місце в області. Питома вага району щодо виробництва картоплі (5,3%), овочів (2,7%) та кормових коренеплодів і цукрових буряків на годівлю худоби (6,9%) в структурі сільськогосподарської продукції Львівщини є також незначною. Своєю чергою, за частками виробництва сіна однорічних трав (6,9%) та сіна багаторічних трав (8,9%) Старосамбірський район входить в п'ятірку лідерів серед районів області. Крім того, його частка за обсягом продукції лісового господарства становить 4,7% (6 місце в області).

Станом на 2011 рік у районі функціонувало 31 фермерське господарство. Площа сільськогосподарських угідь, закріплених за ними, становила 1919 га. Крім того, на Старосамбірщині налічувалося біля 18 тис. домогосподарств населення у сільській місцевості, які володіли 94,5% усіх сільськогосподарських угідь району (43,3 тис. га). Ще

2,6 тис. га сільськогосподарських угідь знаходяться у використанні агроформувань, яких у районі налічується 5 (3 – підприємства, 1 – господарське товариство та 1 – виробничий кооператив). Старосамбірський район займає одні з останніх місць в області за частками сільськогосподарських підприємств у виробництві сільськогосподарської продукції – 3,2% (зокрема, рослинництва – 4,3%, та тваринництва – 2,0%).

Щодо діяльності фізичних осіб-підприємців, то на сільських територіях Старосамбірського району їх було у 2012 р. зареєстровано 769. Найпоширенішим видом діяльності є торгівля, а саме 67,6% фізичних осіб-підприємців здійснюють діяльність у сфері роздрібної та оптової торгівлі (26,8% – роздрібна та оптова торгівля продуктами харчування, алкогольними напоями та тютюновими виробами, 20,8% – роздрібна торгівля з лотків та на ринках,

Рис. 4. Структура посівних площ Старосамбірського району у 1995-2011 рр.

Джерело: [2].

У 2011 році район характеризувався низькою урожайністю (з 1 га зібраної площі) зернових культур (26,5 ц), ріпака (9,2 ц), картоплі (170 ц), овочів (165 ц), у той час для Львівщини загалом середній показник урожайності зернових культур становить 36,5 ц з 1 га зібраної площі, ріпака – 23,4 ц, картоплі – 189 ц, овочів – 191 ц. Значно кращою в районі є урожайність сіна однорічних трав (38,0 ц з 1 га зібраної площі). Із цим показником район займає 7 місце в області, а за урожайністю сіна багаторічних трав район знаходиться на 11 місці (35,0 ц з 1 га зібраної площі).

За показником продуктивності худоби у сільськогосподарських підприємствах Старосамбірський район входить у першу десятку районів області – 3345 кг. Цей показник є дещо вищим ніж по Львівській області загалом – 3202 кг. Своєю чергою, за продуктивністю птиці у сільськогосподарських підприємствах район знаходиться серед аутсайдерів області.

На сільських територіях району поступово розвивається туристично-рекреаційна діяльність, яка однак, зважаючи на туристично-рекреаційний потенціал Старосамбірщини, є недостатньою. Станом на 2009 р. тут діяло 6 агроосель (на близько 100 ліжко-місць), було розроблено туристичні маршрути, зокрема велосипедні та піші, функціонувало 4 музеї, розташованих у сільській місцевості.

20,0% – роздрібна та оптова торгівля іншими непродовольчими товарами, включно товари широкого вжитку). Інші види підприємницької діяльності сільськими мешканцями здійснюються у наступних сферах: 6,4% – лісопилне та стругальне виробництво, просочування деревини, 5,1% виробництво іншої продукції, переважно дерев'яних будівельних конструкцій, столярних виробів, виробів з бетону, гіпсу та цементу, 4,0% – діяльність транспорту, 3,8% – діяльність кафе, барів, ресторанів, готелів, а також інша розважально-відпочинкова діяльність. Послуги з ремонту надають 2,6%, або 20 осіб-підприємців.

Відтак, економічна ситуація сільських територій Старосамбірського району характеризується:

- спадом виробництва сільськогосподарської продукції впродовж останніх років;
- концентрацією сільськогосподарських угідь, поголів'я худоби та птиці у господарствах населення;
- високою розораністю сільськогосподарських угідь;
- наявністю значної частки (більше третини) кормових культур у посівній площі району;
- низькою урожайністю зернових культур, ріпака, картоплі, проте задовільною урожайністю овочів;

- спеціалізацією на тваринництві, високою продуктивністю худоби та найвищою в області рентабельністю від реалізації продукції тваринництва;

- недостатньо активним розвитком туристичної діяльності;

- нерозвиненістю підприємницької діяльності, зокрема у сфері надання послуг сільському населенню, та суттєвим переважанням в структурі підприємництва такого виду економічної діяльності як роздрібна та оптова торгівля.

Оцінюючи інфраструктурне забезпечення розвитку сільських територій Старосамбірського району можна зробити наступні висновки:

- рівень забезпечення сільських населених пунктів дитячими дошкільними закладами є низьким, хоча і спостерігаються певні тенденції до покращення;

- відбувається постійне зменшення кількості фельдшерсько-акушерських пунктів у сільській місцевості, внаслідок чого доступність критичних для життя та працездатності послуг скорочується;

- недостатнім є забезпечення мешканців сільських територій закладами клубного типу, бібліотеками, їх технічний стан погіршується;

- гострою є проблема технічного стану транспортної інфраструктури, зокрема дорожнього покриття;

- забезпечення сільських територій окремими об'єктами інфраструктури (водопостачання, водовідведення, теплопостачання тощо) знаходиться на низькому рівні;

- надзвичайно низьким є розвиток інформаційної інфраструктури сільських територій району, доступність мережі Інтернет для сільського населення є обмеженою.

До основних проблем, що спричиняють негативні тенденції соціально-економічного розвитку сільських територій Старосамбірщини, відносяться:

- низький рівень доходів сільського населення, що викликано його переважною зайнятістю у сільському господарстві, а також економічною та виробничою неефективністю цього виду діяльності в сучасних умовах;

- відсутність дієвої системи державної фінансової підтримки сільськогосподарських виробників для забезпечення достатньої прибутковості цього виду економічної діяльності та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції;

- високий рівень зношеності основних засобів у сільському господарстві, що спричиняє низьку ефективність та необхідність додаткових затрат робочої сили;

- поступове скорочення обсягів виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, як у сфері рослинництва, так і тваринництва;

- диспаритет цін на продукцію промисловості, що споживається у сільському господарстві, та цін на сільськогосподарську продукцію, що призводить до подальшого зниження прибутковості виробництва продукції сільського господарства;

- низький рівень інвестицій як у розвиток сільського господарства, так і в несільськогосподарські сектори сільських територій району, неефективність державної політики стимулювання інвестицій (відсутність податкових пільг, низьковідсоткових кредитів, державних гарантій іноземним інвесторам, інформаційного забезпечення інвестиційно-привабливих об'єктів);

- незадовільний стан інфраструктурного забезпечення сільських територій, що проявляється у критичному стані доріг, відсутності систем водопостачання та водовідведення, низькому рівні забезпечення об'єктами соціальної інфраструктури;

- нерозвиненість альтернативних сільському господарству видів економічної діяльності в сільській місцевості, зокрема закладів сфери послуг, переробних і промислових підприємств;

- високий рівень безробіття та бідності на сільських територіях;

- постійне скорочення кількості сільського населення, передусім у працездатному і дітородному віці, внаслідок низького рівня життя, активної міжрегіональної та міжнародної міграції тощо;

- відсутність комплексних, реалістичних та ефективних програм розвитку сільських територій, як стратегічно важливої складової району, передусім з огляду на його продовольчу, демографічну та екологічну безпеку.

3. Обґрунтування основних характеристик об'єкту дослідження на основі SWOT-аналізу

З метою визначення потенціалу розвитку сільських територій Старосамбірського району доцільно провести визначення існуючих переваг, можливостей, недоліків та загроз на основі SWOT-аналізу. Це дозволить обґрунтовано визначити першочергові завдання розвитку, базуючись на існуючому потенціалі цих територій, а також окреслити слабкі сторони, що потребують уваги з метою покращення стану та підвищення якості життя сільського населення.

До переваг сільських територій Старосамбірського району відносяться:

- межування з Європейським Союзом, а саме Республікою Польща, наявність одного автомобільного та одного залізничного пунктів перетину кордону, перспектива відкриття ще одного автомобільного пункту перетину кордону;

- достатньо чисте навколишнє середовище, що спричинено відсутністю великих промислових підприємств, наявністю значних площ лісів, помірною інтенсивністю транзитного руху;

- значний туристичний потенціал, що ґрунтується на розташуванні району в мальовничій передгірній і гірській місцевості, багатому природо-заповідному фонді місцевого і державного значення, низькій щільності населення та слабкому техногенному навантаженню на територію, віддаленості від великих міських агломерацій, етнографічній та культурно-історичній спадщині (колеритних народних традиціях, звичаях, фольклорі та промислах місцевого значення).

Можливостями сільських територій Старосамбірського району є:

- формування внутрішньодержавної та міжнародної туристичної діяльності, зокрема гірського, лижного, спелеологічного, велосипедного туризму, а також агротуризму;
- розвиток деревообробної промисловості, передусім виробництва готової продукції з високою часткою доданої вартості;
- активізація транзитних міжнародних потоків;
- налагодження транскордонного співробітництва у сфері товарів, послуг, робочої сили;
- залучення незадіяних трудових ресурсів у розбудову промисловості району;
- інтенсифікація виробництва продукції рослинництва та тваринництва, особливо екологічно чистої продукції.

До недоліків сільських територій Старосамбірського району відносяться:

- недостатня розвиненість транспортної, виробничої, енергетичної, соціальної інфраструктури, її незадовільний стан внаслідок високого рівня зношеності об'єктів;
- значна віддаленість від обласного центру та інших міських агломерацій з високим рівнем розвитку торговельно-побутової інфраструктури;
- низький освітньо-кваліфікаційний рівень сільського населення, обумовлений низьким рівнем забезпеченості району закладами освіти, середньої професійної підготовки та філіями вищих навчальних закладів;
- утрудненість доступу сільського населення (передусім у гірській частині району) до інформаційно-комунікаційних ресурсів;
- відсутність належних фінансових можливостей для модернізації сільських територій та їх інфраструктури, як за кошти державного, так і місцевих бюджетів.

Загрозами для подальшого розвитку сільських територій Старосамбірського району є:

- скорочення загальної кількості населення внаслідок низької народжуваності;
- збільшення демографічного навантаження на працездатне населення внаслідок зростання частки осіб пенсійного віку та неповнолітніх;
- активна міжрегіональна та міжнародна еміграція;
- зростання проявів девіантної поведінки внаслідок відсутності перспектив розвитку, безробіття та бідності;
- фінансова залежність (дотаційність) органів місцевого самоврядування;

- подальше скорочення виробництва сільськогосподарської продукції та зниження рівня продовольчої безпеки регіону;

- зменшення площ, вкритих лісами, внаслідок інтенсивної та несанкціонованої вирубки, деградація ґрунтів, погіршення екологічної ситуації.

4. Висновки

Оцінка особливостей соціально-економічного розвитку Старосамбірського району вказує на поглиблення депресивних тенденцій і подальше зниження більшості найважливіших показників. Водночас SWOT-аналіз підтверджує гіпотезу стосовно наявності значного потенціалу розвитку сільських територій району, і основними чинниками, що його стримують, можна вважати неефективність державного регулювання, відсутність інвестицій та низький рівень ініціативності місцевого населення. За умови активізації вище перелічених складових, сільські території такого району як Старосамбірський, могли б ефективно використати існуючі можливості та забезпечити розвиток як економічної, так і соціальної сфери. Відтак необхідним є подальше дослідження можливостей та напрямів розвитку сільських територій району, а також визначення заходів, покликаних для реалізації наявного на них соціально-економічного потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними” від 2 березня 2010 р. № 235, редакція від 8 серпня 2012 р. № 738.
2. Рослинництво Львівської області : [статистичний збірник]. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2012. – 128 с.
3. Склад населення Львівської області за статтю та віком : [статистичний збірник]. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2011. – 96 с.
4. Статистичний щорічник Львівської області за 2011 рік. Частина II / [за ред. С. І. Зимовіної]. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2012. – 287 с.
5. Стратегія сталого розвитку Старосамбірського району на 2008–2017 роки: [Електронний ресурс] / Режим доступу : sts-rrada.gov.ua/Strateg.pdf.